

Історія Степаня з початку заснування... (Закінчення. Початок у № 15)

На мапі України

Історія Степаня з початку заснування...

(Закінчення. Початок у № 15).

За свідченням очевидця, «напаши на безліччю людей, велику силу в полон забрали і безперешкодно відійшли». Але на цьому не закінчилися, як і люди-серпи, тобто ціле-то орда не давала спокою: одні відходили, інші приходили».

Щоб сприяти відбудові Степаня, король Ян Собеський, до вже існуючих 6 ярмарків у містечку, у 1652 р. видав привілей ще на 2 у 10 п'ятикю після Пасхи і на 6 тижнів після різдвяного свята трьох волків.

Влітку 1706 р., воюючи з польським королем Августом II, у нашому краї, а також у Степані, побудав зі своєю війською шведський король Карл XII. У 1711 р. у Степані зупинився на відпочинку російський цар Петро I.

Останній владар Острозької ординаци Януш антажу стас розпродавати і роздавати свої володіння. Розголос про це сколихнув Рн Посполиту - луналі протести, зривалися сейми. Але записом 17 грудня 1753 р. ординацію ліквідували, а Степанський ключ передали Ю. Любомирському, пізніше його власником став Ю. Потоцький, який 1776 р. видав цей маєток С. Ворцелю. На 1775 р. (1775 р.) кількість дворів була такою: Рівне - 543, Степань - 521, Тучин - 346, Клевань - 275, Березниця - 262.

Одним із доказів торгово-ремісничого значення Степаня була присутність у ньому євреїв. У порівнянні з іншими містами та містечками, це виглядало так: Дубно - 2005 душ, Острозьк - 1777, Луцьк - 1116, Степань - 910, Рівне - 881, Мезиринь Корецький - 706, Корець - 651, Клевань - 598, Березниця - 298, Березне - 267, Гоца - 260, Деражню - 239. Волинський торговий шлях шивів із Литви через Дубровицю (Піанський повіт) - Березниці - Степань - Деражню - Клевань - Дубно.

Станіслав Ворцель у 1780 р. добився в королів привілей на це 2 ярмарки; наступний день після Покрови та на Федорівку (за латинським календарем). Але невдовзі настали важкі історичні зміни. В 1793 р. за другим поділом Польщі значна частина краю зі Степанем, Рівнем перейшли у володіння Росії. А при третьому поділі Польщі 1795 р. все Волинське воєводство організувала Росія спершу під назвою Заславського повіту. Волинського намісництва опанувала Росія спершу під назвою Заславського повіту Волинського намісництва (05.05.1795 р.), врешті Волинської губернії (казак 12.12.1796 р., відкриття - серпень 1797 р.). Внаслідок адміністративних поділів і передали Степань спочатку до складу Дубровицького повіту, утвореного 1795 р., коли Дубровицю приєднали до Волині. Але 1797 р. цей повіт ліквідували й частину його (Рівненський повіт) зі Степанем і декількома селами передали до Степанського повіту, а Дубровицю аж до Єльня та Клевасова (чоловічих душ) - всього 35 сіл - опинилися в Луцькому повіті, лише через 20 років для зручності управління також передали в Рівненський повіт.

Оскільки в історії Степаня фігурує родина графів Ворцель, тому зростає інтерес до цих власників містечка. Отже, першим власником Степаня став нахлестин галицький Станіслав Ворцель. Наступним - його син Григорій, який одержав син тасного радника, що відомою завдяки генерал-лейтенанта і в 1802 р. був маршалком (предводителем) дворян Волинської губернії, помер у 1836 р. у віці 78 років і був похований у Степані. У нього були сини: Ігнатій (помер у 1827 р.), Миколай-Якуб і Станіслав-Габріель (1799-1857).

Миколай за участь у Польському патріотичному товаристві, яке розгромили у 1826 р., відправили армію, де 20 років відбував солдатську службу. Як освічена людина, служив писарем в Азербайджані. Був одружений на Теофілі Оларз, в якій була дочка Нарциза від першого шлюбу. З Миколаєм Ворцелем у неї були сини: Тадеуш, який помер у віці 3-5 років, і Метислав, який помер у 13 років. Сама Теофіліла померла у 1829 р. у віці 32 роки від сухот. Більше сім'ї у Миколая Ворцеля так і не було. А його 17-річна пасербиця Нарциза в 1836 р. вийшла заміж за 28-річного князя Бориса Четвертинського.

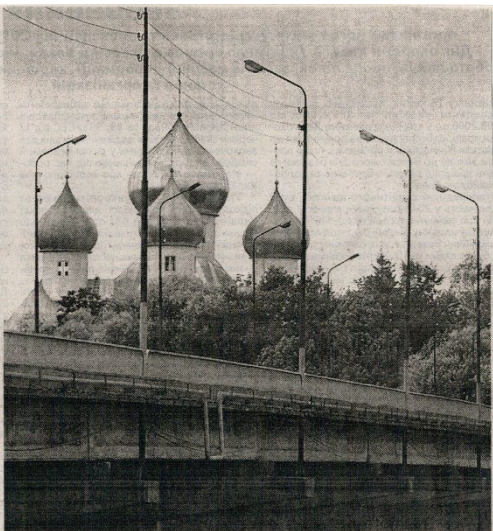
Станіслав під час польського повстання 1830-1831 рр. сформував загін повстанців, з якими захопив Володимирець, а далі подався на Польщу. Був депутатом революційного сейму, а після придушення повстання опинився в еміграції у Франції, Бельгії, зрештою осів в Англії.

Був членом різних польських емігрантських товариств, в яких входив до лівих об'єднань. Зокрема в організації «Люд Польський» очолював громаду «Умань», демонструючи цим солідарність з українськими селянами, які під час Коліївщини 1768 р. в Україні вчинили різню польської шляхти. Не дивно, що граф Станіслав Ворцель, ставши соціалістом-утопістом, був серед тих, хто вимагав поділу поміщицької землі між селянами та вважав, що Польща є втічатию не шляхти, а простого народу. Крім того, Станіслав водив дружбу з польським істориком Й. Лелевелем, з революціонерами-демократами Дж. Магдзині (Італія), Ледрю Роленом (Франція), О. Герценем (Росія), приятелями із К. Марксом і Ф. Енгельсом. А тим часом у цього революціонера на батьківщині залишилася сім'я. Одружений він був на Солоні Кашовській. У 1831 р. в жовтні, коли Станіслав був у еміграції, вдома в нього народилася дочка Анеля-Адела, яка незабаром померла. Але живими були старші діти. Їх пошенимих списах дворян Степаня за 1834 р. записані Станіслав-Григорій Ворцель, 80 років. А в Ставку - дружина Станіслава-Габрієля Солонія з Кашовських, 30 років, і сини Станіслав, 6 років, і Миколай-Юзеф Солонієво, 5 років. У 1847 р. у костелі Степаня відбувся шлюб Солонієво Ворцель, 18 літ, з графом Мечиславом Єзерським, 28 літ. Подружжя мешало в с. Стинді. Ворцель сини Миколай і домену Опацьку. У 1849 р. в Острозі останній по чоловічій лінії Станіслав Ворцель, син Станіслава, 25 літ, одружився з графинєю Іоанною Іллінською, 18 літ. Якійсь час це сім'я проживала в Деражному. Мали вони лише одну дочку - Марію.

За участь Станіслава Ворцеля в повстанні Степанський маєток перевели в казенний. Передбачалося конфіскувати з нього частину, яка мала належати Станіславу, тим більше, що він не повернувся на батьківщину після оголошеної амністії і збувся чинна стас «вигнанцем». Тому в 1832 р. в урядових колах виник проект: окрім частини, яка мала бути конфіскована, викупити в старого графа Ворцеля решту містечка та перенести в Степань центральний повіт у Рівного. Але його не здійснили, бо не схвалили інші інстанції.

1846 р. із війська повернувся Миколай Ворцель. За рішенням Сенату 1847 р. 1846 р. із війська повернувся Миколай Ворцель. За рішенням Сенату 1847 р. йому повернули батьківський маєток. Це мотивувалося тим, що хоч записом 1823 р. граф Ворцель виділив синам частину маєтку, але вони ніколи ним не користувалися. Але, очевидно, була інша причина: щоб перевести конфісковану частину у власність, її потрібно було очистити від боргів - цієї традиційної риси шляхетського господарювання. А це було надто клопіткою та марудною процедурою - деякі борги не сплачувалися по 50 років і проценти дорівнювали капітальним сумам, багато боргових документів було втрачено. Миколай Ворцель розпочав своє господарювання з того, що вирішив здобути кошти за рахунок лісів. До кінця 1847 р. уклав контракти з купцями на 6 років на виготовлення смоли та виробку лісу. Наступний крок графа - спроба розібратися із боргами, що «висіли» на маєтку. Тим більше, шойно він повернувся, кредиторі почали нагадувати йому про повернення боргів, чи хоч би процентів із них. Щоб встановити загальну суму боргів, М. Ворцель звернувся за довідкою в повітовий суд і одержав відповідь, що Степанська волость обтяжена під заставу маєтків по 14 справах на суму 265299 руб. Він винуватим зустрічний позов про списання 20 боргів на суму 20041 руб., бо серед них є давно оплачені або дуже заданені, зокрема ще дідові з 1792 р. Тим більше, що він сам «з волі начальства перебував у віддалених краях понад 20 років», тому не міг своєчасно сплачувати за фінансовими справами, а маєтком опікувалася Палата Державних Магистроїв. Та не тільки з боргами діда, батька та брата й власники довелися мати справу. М. Ворцель. Довелося йому вирішувати це одне, також заданену проблему.

1817 р. селяни Степаня розпочали судову справу проти Ворцель за своє звільнення. Серед них вирізала думка, якщо Степань був колись містом, має магдебурзьке право, отже і інші предки були вільними міщанами, а не кріпаками. Про це має бути написано в королівських привілеях та інвентарях. Громада обрала Петра Боршикевича своїм повірним, доручивши йому

відшукувати документи. Справу про волю селян Степаня розглядали в різних інстанціях. Аж у 1833 р. її розглянув сенат, який визнав позов несправедливим і залишив селян навечно кріпаками.

У 1842 р. виїшов царський указ, який давав право поміщикам «за їх бажанням і розсудом» укладати договори зі своїми селянами. Але було застереження, щоб подібні дії не викликали можливих чутко, що це є звільнення від кріпацтва. І ось цим указом вирішив скористатися М. Ворцель. У листопаді 1848 р. в Рівненський повітовий суд подали прохання виборний селянин Степань л. Боршикевич, 2 старшини - Г. Корзун і А. Пінчук - з проханням затвердити довіреність громади на право здійснення договору про зобов'язання селян, які поселилися на поміщицькій землі. Серед тих, хто підписав цю довіреність, 2 старших прибули особисто, з відсутніх 6.

Серед тих, хто підписав цю довіреність, 2 старших прибули особисто, з відсутніх 6 підписали власноручно, а за 267 неписьмених - священник. Таким чином 300 селянських сімей Степаня передали на поміщицький чини. Особито виграла від цього сина Петра Боршикевича. 16 грудня 1848 р. М. Ворцель підписав відписку, якою звільнив з кріпацтва Федора та Павла Боршикевичів.

Несподівано також вирішилась доля маєтку М. Ворцеля. За казенні борги 17 липня 1851 р. його взяли в державне управління, щоб виручити заборговану суму. А Миколай Ворцель мав одержувати по 900 рублів на рік, попри те, він вирішив продати більшу його частину куратору (адміністратору) поміщицьку Стору Томілину. Продаж відбувався Степань, Корост, Волиця, Суляня, Станіславки, Золотини, Кричильськ, Мале і частина Великого Вербоцького, Красовка, Кочкарівка, Бутейки - всього 2409 чоловічих душ селян, 14892 десятини землі і 34297 десятин лісу.

Попередній договір уклали 24 березня 1852 р.: покупець мав оплатити борги - 415 тис. казенної недоїмки, за контрастами - 120 тис., кредиторам - 173534 руб. Крім того, на руки М. Ворцель одержав 49465 руб. Купця мала бути здійснена 15 січня 1854 р. А поки що Томілін брав маєток в оренду.

М. Ворцель залишив собі Ставок, частину Злазного, Жалині і Вулькю Жалинську - 554 чоловічих душ і 6548 десятин землі. Тим часом розпочалася Кримска (1853-1856 рр.) війна і М. Ворцеля, як небажаної людини, вислали в межі великоросійської губернії, де і скільки часу він перебував - невідомо, а вже в грудні 1854 р. його бачили в Києві. Згодом царським маніфестом скасували недоїмку, і в 1857 р. Степанський маєток звільнили від опини й передали Томілину. Миколай Ворцель переважно проживав у Стинді в сім'ї своєї племінниці Солонієво Єзерської. Восстановив він тут задується в 1870 р. у віці 82 роки. А Степань в 1858 р. у Томілина викупили підприємці Білох і Рау, пізніше ним володіли промисловці Остроградські, після них - лісне товариство Бершейна і Ферстера. Під кінець XIX ст. у Степані на-

раховувалося 512 будинків і 3384 жителі (у тому числі 47% євреїв), були 3 церкви, костел, синагога, 2 млини, пивоварний завод, 6 ярмарків.

Про Степанські церкви вже були публікації, а щодо його костелу, потрібно сказати, що в містечку вірушких католиків у XIX ст. було 60-90 душ, а більшість парафіян розсіяні по навколишніх селах. У 1853 р. до костелу належали 1272 віруючих, у 1883 р. - 2429, у 1903 р. - 4577 душ. Таке стрімке зростання чисельності парафіян Степанського костелу пов'язане з тим, що в наш край почали переселятися вищезгадані Польщі та Білорусі. Ще до цього часу багато заснованих ними поселень у побуті зберегли назву колоній.

Варто зазначити, що в 1858-1859 рр. на мизі (хуторі) Ост, або Майдан Зарічненський, проживали парафіяни Степанського костелу Вікентій і Агата Гермашевські. А 1860 р. у слободі Крешове, парафії Каминьки, у них народився син Сильвія. Вікентій - це прадіда, а Сильвія - дід польського космонавта Мирослава Гермашевського.

Ще одну сторінку з минулого Степаня можна заповнити, використавши публікацію у № 20 «Волинських старожальних відомостей» за 1894 р. 25 травня 1894 р. благочинний 3 округу Рівненського повіту подав цікавий рапорт, в якому повідомив, що в Степані з давніх часів є 6 церков: краєвецький, шведський, старий, ткацький, рибацький, пекарський. Кожен із них має в церкві свою свічку вагою від 6 до 8 пудів та своє храмове свято, до якого свічки поновлюють. Але зараз, при занадті бідноліття через знищення лісів, утримання таких великих свічок обтяжливим для селян.

У квітні в Степані була велика пожежа, під час якої 5 свічок розбилося, постраждала також церква. Оскільки за цих свічок для церкви нема ніякої користі, а для селян вони є лише приводом для витяжки під час їх поновлення або церковних свят, тому прихч церквы прохав дозволу списако 5 обитих церковних свічок вагою 30 пудів продати на Почаївський свічний завод, а залишити для пам'яті лише одну церковну свічку, що вціліла під час пожежі.

На цей рапорт 8 червня наклали резолюцію: «Духовна Консисторія оголошує благочинному, що знищувати цехи незручно та небезпечно. Тому що їх існування разом із свічками підтримує перекази про існуючу коліс боротьбу православних з іновірцями на захист православ'я. Нехай по давньому цехи дотримують своїх звичаїв, а священник керує ними, освячує молитвою їх працю на користь церкви». Побітні свічки дозволили парафіянам продати на свічний завод «Лаврія».

М. ГОЛОНЗОВСЬКИЙ,
вчитель історії, пенсіонер,
Галина НОВАК,
головний спеціаліст Держархіву
Рівненської області.
Фото Василь СОСЮКА.